

УДК 37(477)(09)

Ш 25

Світлана ШАРАПА

**АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ
ВЧИТЕЛЯ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ
(кінець XX – початок XXI ст.)**

У статті обґрунтовано формування ціннісних пріоритетів, форм та методів підготовки вчителя у вищих педагогічних навчальних закладах України кінця XX – початку XXI ст. Формування змісту загальнопедагогічної підготовки на основі акмеологічного підходу повинно сприяти орієнтації та самовизначенню майбутнього вчителя в галузі педагогічної діяльності, неперервної педагогічної самоосвіти.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, аксіологія, моральні цінності, загальнолюдські, національні, громадянські, сімейні цінності.

Постановка проблеми. Сьогодні система ціннісних орієнтацій суспільства загалом і кожної особистості зокрема зазнає суттєвих змін, які вимагають перегляду аксіологічних пріоритетів, переосмислення світогляду та норм моралі. Відмова від традиційної (авторитарної) системи освіти, активізація концепції особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу і громадянського виховання (основою яких є ставлення людини до себе як носія національних та загальнолюдських цінностей та її адаптації у сучасному полікультурному просторі), реалізація гуманістичних принципів взаємодії учителя і учнів на суб'єкт-суб'єктних засадах вимагає відповідного формування ціннісних орієнтацій майбутніх освітян. За таких умов першочерговим обов'язком освітнього поступу в контексті розвитку педагогічної освіти є становлення соціально-моральної та професійно розвинутої особистості педагога.

© Шарапа Світлана, 2014

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукових джерел засвідчує, що теоретико-методологічну основу аксіологічних засад у педагогічній теорії становлять положення про: цінності та ціннісні орієнтації особистості (С. Анісімов, О. Дробницький, А. Здравомислов, М. Каган, Д. Леонт'єв, В. Тугаринов, Н. Чавчавадзе та ін.), аксіологічний підхід в освіті (Н. Астахова, А. Кір'якова, В. Сластьонін, Н. Ткачова, Г. Чижакова та ін.), морально-етичні засади у діяльності викладача вищого навчального закладу (В. Андрущенко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, О. Пехота, С. Сисоєва та ін.); проблеми формування педагогічного іміджу викладача вищої школи (Н. Гузій, В. Ісаченко, А. Морозов, О. Чебикін та ін.); етико-психологічні аспекти діяльності педагогічних працівників вищих навчальних закладів (О. Винославська, Н. Вознюк та ін.); особистісно-орієнтований підхід (І. Бех, Є. Бондаревська, О. Пехота, С. Подмазін та ін.). Учені активно здійснюють пошук шляхів ефективного формування професійно-педагогічних ціннісних орієнтацій майбутніх викладачів вищої школи та наголошують на важливій ролі аксіологічної складової їхньої підготовки.

Мета статті – з'ясувати аксіологічні аспекти у процесі підготовки майбутніх викладачів вищої школи та окреслити передумови формування в них ціннісних орієнтацій в умовах вищого навчального закладу.

Проблема формування цінностей майбутнього вчителя у процесі навчання є однією з найактуальніших в умовах інтеграції до європейського простору. Аналіз проблеми формування цінностей студентів у навчальному процесі доцільно проводити у контексті концептуальних засад педагогічної науки, запропонованих О. Сухомлинською: “Сучасні цінності – актуальна ідеологічна, ідейна проблема, проблема формування світогляду, що виступає інтегративною основою діяльності як окремого індивіда, так і будь-якої малої чи великої соціальної групи, колективу, нації, зрештою всього людства [4, 106]”. Отже, для того, щоб визначити найбільш ефективні психолого-педагогічні підходи до формування цінностей студентів у процесі навчання, з'ясуємо, у чому полягає сутність поняття “цінності”. В Українській педагогічній науці узагальнено можна відокремити два підходи до трактування “цінність”: згідно з першим, цінність існує незалежно від особистості, тобто є об'єктивною категорією; відповідно до другого, цінність може існувати

тільки в межах співвідношення суб'єкта й об'єкта, тобто є суб'єктивно-об'єктивною категорією. Зокрема, за словами І. Беґа, “поняття “особистісні цінності” пов'язується з освоєнням конкретними індивідами суспільних цінностей, а отже, за ними закріплюється значущість, особистісний смисл для людини певних об'єктів, подій. тощо” [3, 6]. Таким чином, об'єктивними є тільки властивості предмета оцінювання, а цінності є категорією суб'єктно-об'єктною. Оскільки цінність детермінована двома аспектами ціннісного ставлення, то її значущість і характер залежать від визначень суб'єкта, і від властивостей об'єкта – носія цінності. Виходячи зі сказаного, можна ствердити цінність є функцією двох змінних. Особливість категорії цінності полягає в тому, що вона одночасно є і предметом, і ставленням до цього предмета.

Зрозуміло, що у самому понятті “цінність” вже виражене певне ставлення до предметів, явищ або їх властивостей. У результаті сформованої у суспільній практиці певної оцінки явище набуває статусу цінності. Виконуючи роль соціального регулятора в історії людського суспільства цінності й ті оцінки, на основі яких вони формуються, є складним результатом впливу історичних і соціальних причин на індивідуальну й суспільну свідомість. Розглянуті нами визначення цінності, дають підставу зробити висновок про те, що цінності формуються людьми в реальних умовах їхнього життя. Усвідомлення людиною цінності того чи того явища є результатом роботи її свідомості. При цьому цінності особистості, зокрема гуманістичні, є суб'єктивно-об'єктивними за походженням і мають загальнозначущий характер. Цінності не тотожні природним якостям, психологічним станам і елементам індивідуального досвіду, хоча, безсумнівно, що ці якості та стани беруть участь у формуванні цінностей. Таким чином, суспільство у певному сенсі може вивчатися як сфера функціонування певної системи цінностей. Система цінностей суспільства створює об'єктивну основу для оцінювання особистих задовольень, прагнень окремих особистостей.

Сучасне суспільство орієнтується на виховання творчої особистості, яка має активну життєву та громадянську позицію. Зокрема, ми відокремлюємо виховну діяльність, оскільки саме через неї майбутній педагог формує ціннісні орієнтації вихованців, а для цього його власна система життєвих цінностей та орієнтацій

повинна бути достатньо сформована вже на час закінчення вищого навчального закладу.

В аналізі інтегративних компонентів педагогічного професіоналізму (мотиваційний, когнітивний, афективний) слід зосередитися на встановленні “аксіядра”, що є їх ціннісно-смысловим підґрунтям і формується у процесі виховання. Саме професійне виховання як цілеспрямований процес, скерований на управління розвитку особистості майбутнього спеціаліста через включення його до базової культури (професійно-педагогічної, духовно-моральної, художньо-естетичної, фізичної), соціальних відносин і процесу самореалізації, дає можливість особистості ефективніше опанувати вагомі для неї суспільні цінності, норми та ідеали. Становлення і розвиток ціннісно-орієнтаційних критеріїв як професійних якостей вчителя-вихователя безпосередньо залежить від змісту та якісної організації професійного виховання самого педагога. Ученими пропонується система психолого-антрополого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, яка містить початковий (формування культури внутрішнього світу), основний (цілісна культура, орієнтована на самовиховання і самоудосконалення та засвоєння педагогічних проблем) і поглиблений (інтеграція внутрішнього світу, самоудосконалення, оволодіння цілісними методиками) рівні. На думку Н. Шеминог, розвиток ціннісних орієнтацій під час професійної підготовки повинен здійснюватись у трьох основних напрямках: формування загального ціннісного ставлення студентів до професії; формування професійного образу Я-педагога студента; розвиток ціннісних орієнтирів образу майбутньої діяльності. Відповідно, у студента повинна скластися система професійно-ціннісних орієнтацій, які визначатимуть ставлення особистості до особливостей професії, відображатимуть змістовну сторону, основу професійної діяльності, її цілі, а засоби регулюватимуть поведінку особистості у професійній діяльності. В Україні поширені різноманітні підходи, концепції, парадигми виховання (відповідно до виховної діяльності), на яких ґрунтується підготовка до такої діяльності майбутнього педагога. Зокрема, О. Вишневський акцентує на системно-ціннісному підході та виокремлює такі аспекти змісту виховання: моральний, національно-патріотичний, громадянський, родинний, особистісний та емоційно-вольовий.

Моральними цінностями можна назвати систему уявлень про добро і зло, справедливість і честь, які виступають своєрідною оцінкою характеру життєвих явищ, етичних достоїнств і вчинків людей і т. п.

Абсолютно вічні цінності – загальнолюдські цінності, що мають універсальне значення та необмежену сферу застосування (доброта, правда, любов, чесність, гідність, краса, мудрість, справедливість та ін.).

Національні цінності є значущими для одного народу, проте їх не завжди поділяють інші народи. Наприклад, почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. До цієї групи цінностей належать такі поняття, як патріотизм, почуття національної гідності; історична пам'ять тощо.

Громадянські цінності ґрунтуються на визнанні гідності людей і характерні для демократичних суспільств. Це, зокрема, права і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, поваги до закону тощо.

Сімейні цінності – моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків та ін. Моральні стосунки в сім'ї накладають відбиток на все життя людини, оскільки їх вплив пов'язаний, по-перше, із сильними переживаннями, по-друге, вони триваліші, по-третє, в них закладаються підвалини всіх моральних ставлень людини до суспільства, до праці, до інших людей. Цінності особистого життя мають значення насамперед для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, стиль приватного життя та ін. Обираючи ту чи іншу цінність, людина тим самим формує своєрідний довготривалий план своєї поведінки й діяльності, визначає тривку смислової перспективи останньої. Якщо мотивація дає відповідь на запитання, для чого людина діє певним чином, то ціннісна орієнтація, що її доповнює, висвітлює те, заради чого діє людина, чому вона присвячує свою діяльність. Отже, існує принаймні два типи цінностей: цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, та цінності, які, навпаки, надають смислу існуванню самої людини, які обслуговують самоствердження людської особистості, творять і відроджують людину в певній принципово новій якості.

1) реалізацію відкритої системи зв'язків із суспільством та ідей волонтерства як форми соціальної активності особистості;

2) впровадження у практику роботи класичних університетів варіативної (ступеневої) моделі підготовки з урахуванням провідних чинників (навчальні та психолого-педагогічні предмети, педагогічні практики, спецкурси, позааудиторна робота);

3) інтеграцію засобів підготовки до виховної діяльності;

4) урахування можливої специфіки майбутньої виховної діяльності (тип навчального закладу, профіль галузі тощо);

5) цілеспрямоване засвоєння професійно значущих для виховної діяльності умінь і навичок;

6) професійну орієнтацію підготовки студентів до виховної діяльності;

7) адаптацію викладачів кожної спеціальної дисципліни до змісту виховного процесу в навчальному закладі;

8) визнання пріоритету виховного навантаження їх предмета у формуванні особистості студентів;

9) конкретизацію виховних знань і умінь, якими повинні оволодіти студенти, вивчаючи спеціальні предмети.

Висновки. Отже, генеза демократичних засад суспільного життя та трансформації, що відбуваються у ціннісних орієнтаціях українського соціуму, вимагають переосмислення деяких освітніх надбань. У контексті інноваційних педагогічних умов підготовки студентів у вищих навчальних закладах до виховної діяльності ми можемо стверджувати про змістовне професійне становлення особистості педагога, формування його культури та ціннісних орієнтацій набуває особливого значення в руслі модернізації професійної підготовки педагогічних кадрів.

Література

1. Акусок А.М. Ціннісний підхід до структурування змісту педагогічної підготовки майбутнього вчителя // Проблеми педагогічних технологій : збірник наукових статей Волинського Державного Університету імені Л. Українки. – Луцьк, 2005. – Вип. 2 (31). – С. 175 – 179.

2. Вишневський О.І. На тернистому шляху до себе // Рідна школа. – 1995. – № 5. – С. 12.

3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-метод. посіб. / І.Д. Бех. – К. : ІЗМН, 1998. – С. 204.

4. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей / О.В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н.У., 2002. – С. 106.

5. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.

6. Слостенін В.А., Чижакова Г.И. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособие. – М. : Академия, 2003. – 192 с.

Шарапа Светлана. Аксиологические аспекты подготовки учителя в высших педагогических учебных заведениях Украины (конец XX – начало XXI в.). В статье обосновано формирование ценностных приоритетов, форм и методов подготовки учителя в высших педагогических учебных заведениях Украины конца XX – начала XXI века. Формирование содержания общепедагогической подготовки на основе акмеологического подхода должно способствовать ориентации и самоопределению будущего учителя в области педагогической деятельности, непрерывного педагогического самообразования.

Ключевые слова: ценностные ориентации, аксиология, учитель, высшие учебные заведения, Украина.

Sharapa Svitlana. Axiological aspects of teacher training at higher educational establishments of Ukraine (the end of XX – the beginning of XXI century). The article gives ground on the formation of value priorities, forms and methods of teacher training at higher educational establishments of Ukraine at the end of XX – beginning of XXI century. The formation of generally pedagogical training contents on the basis of acmeological approach should facilitate the future teacher's orientation and self-determination in the field of pedagogical activity, continuing pedagogical self-education.

Key words: value priorities, axiology, teacher, higher educational establishments of Ukraine.